

ویژگی‌های عبادالرحمن در سوره فرقان

فاطمه چگینی*

چکیده

عبادالرحمن به معنای «بندگان خداوند مهربان» است. خدای متعال در سوره فرقان به ویژگی‌های عبادالرحمن و افراد صالح اشاره فرموده است. این مقاله به کمک منابع مکتوب و به شیوه نقلی و حیانی و به صورت توصیفی، با هدف توضیح این ویژگی‌ها در دو دسته فردی و اجتماعی نوشته شده است. تواضع، حلم، شب‌زنده‌داری، خوف و رجاء، یکتاپرستی و بصیرت در دسته فردی جای می‌گیرند و اعتدال، عفت و پاکدامنی، احترام به جان انسان‌ها، پرهیز از دروغ و مجالس گناه، تعهد و توجه به تربیت در دسته ویژگی‌های اجتماعی. عبادالرحمن، خوف و رجاء الهی را توأم با هم در قلب خود دارند. توحید در تمام شئون زندگی و تمام اعمال و افکار آن‌ها جاری است. در عرصه اجتماع، اعتدال را رعایت می‌کنند، همواره حافظ پاکدامنی چشم و دل خویشانند و برای جان انسان‌ها حرمت قائل‌اند. ضروری است که این صفات را بهتر بشناسیم تا جزوی از این افراد شویم و مشمول سلام نماز مؤمنان باشیم که یکی از سلام‌های انتهای نماز، سلام بر این افراد، یعنی عبادالله الصالحین است.

کلید واژه‌ها: بندگان صالح خدا، عبادالرحمن، سوره فرقان.

* طلبه سطح دو، حوزه علمیه کوثر قزوین.

مقدمه

عباد جمع عبد به معنای بنده است و رحمان یکی از اسامی خداوند به معنای مهربان و بخشنده است. می‌توان گفت در یک کلام، عبادالرحمن یعنی بندگان خداوند مهربان.

خداوند در آیه ۵۶ سوره ذاریات هدف از خلقت جنّ و انس را «عبادت و بندگی» بیان می‌کند. سؤالی که پیش می‌آید، این است که بندگی چیست و بندگان خوب خداوند چه کسانی هستند؟ چه صفاتی دارند؟ خداوند خود در سوره فرقان با برشمردن صفات «عبادالرحمن» پاسخ این مسأله را داده است، به همین دلیل ما از منظر این سوره به بحث فوق پرداختیم. ما باید این ویژگی‌ها را بدانیم تا تلاش کنیم آن‌ها را در خود ایجاد کرده، جزو عبادالرحمن باشیم. با دانستن این صفات است که می‌توانیم بفهمیم متّقین - که در قرآن گرامی‌ترین افراد نزد خدا معرفی شده‌اند - چه کسانی هستند. با توجّه به ضرورت پرداختن به این مسأله، این مقاله با هدف توضیح ویژگی‌های عبادالرحمن نوشته شده است.

از نظر تبارشناسی می‌توان این موضوع را از جنبه‌های گوناگون از جمله عرفانی، فقهی، جامعه‌شناسی و ... مورد بحث قرار داد: از منظر عرفانی، بررسی نقش این صفات در کمال انسان و وصال الهی؛ از منظر فقهی، احکام اجرا و عدم اجرای این رفتارها؛ از منظر جامعه‌شناسی، نقش اجرا این رفتارها در ساخته شدن جامعه؛ از منظر اخلاق، ارزش این رفتارها در حفظ کرامت انسان‌ها و از منظر تفسیر، بیانات قرآن کریم درباره این ویژگی‌ها و شرح معصومین از آن مدنظر قرار می‌گیرد. اما، ما در این مقاله بیش از هر چیز از منظر علم تفسیر به موضوع فوق پرداخته‌ایم.

در انواع تفاسیر سوره فرقان به طور ضمنی به این ویژگی‌ها اشاره شده است. جعفر سبحانی در کتاب «سیمای انسان کامل در قرآن» در ضمن توضیح کلی سوره فرقان، این ویژگی‌ها را نیز بیان کرده است. هدف نویسنده در این کتاب، توضیح عام سوره بوده است. اما، ما در مقاله حاضر به طور خاص بر صفات عبادالرحمن تمرکز کرده‌ایم. محمد جلیل‌پور در کتاب «بهشتیان چه کسانی هستند؟» و محمد محمدی اشتهاردی در کتاب «ویژگی‌های بندگان خدا در قرآن» این ویژگی‌ها

را مطرح کرده‌اند، اما آن‌ها را در دسته‌بندی خاصی قرار نداده‌اند. ما در مقاله حاضر، علاوه بر بیان این صفات، آن‌ها را به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم‌بندی کرده‌ایم. همچنین در مقالات متعدد صفات عبادالرحمن به طور پراکنده مطرح شده است، اما در مقاله حاضر تلاش ما بر این بوده که این صفات را جمع‌بندی کرده و گرد آوریم.

مقاله حاضر با رویکرد توصیفی و شیوه نقلی- وحيانی به بررسی ویژگی‌های عبادالرحمن می‌پردازد.

مفهوم عبادالرحمن

کلمه‌ای که خداوند در سوره رحمن بندگان خاص و ویژه خود را با آن مورد خطاب قرار داده، عبادالرحمن است.

عباد: به معنای بندگان است و جمع عبد می‌باشد.^۱

الرحمن: رحمن: یکی از صفات و نام‌های خداوند است به معنای بخشنده و مهربان.^۲

عبادالرحمن: گروهی از بندگان صالح خداوند هستند که رحمانیت خداوند در آن‌ها تجلی یافته است؛ زیرا اراده این گروه بر اساس آگاهی و عبادت و عمل به کارهایی است که خداوند به آن‌ها راضی است و به علت انجام این امور، چشمه‌های رحمت الهی برای نوازش آن‌ها به جوش و خروش درآمده است و اینان در حقیقت به اسم رحمان و رحیم خداوند متصفند.^۳

^۱. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۵، ص ۳۷۵.

^۲. عمید، فرهنگ عمید، ص ۱۰۳۵.

^۳. برگرفته از مقاله: «سیمای عبادالرحمن در قرآن»، پرتال جامع علوم انسانی.

الف. ویژگی‌های عبادالرحمن در حوزه اخلاق فردی

۱. تواضع و فروتنی

تواضع و فروتنی یکی از زیباترین خصلت‌های اخلاقی است که باعث می‌شود انسان در برابر خدای خود و انبیاء و ائمه اطهار علیهم السلام و اولیای الهی و مردمی که شایسته هستند، تواضع و نرمی نشان دهد و به خواسته‌های آنان گردن نهد و حق را بپذیرد.

قرآن کریم در بیان نخستین ویژگی بندگان ممتاز خداوند می‌فرماید:

«وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا»^۱ بندگان (خاص خداوند) رحمان، کسانی هستند که با

آرامش و بی‌تکبر بر زمین راه می‌روند.

قرآن در توصیف عبادالرحمن ابتدا به تواضع پرداخته است. تواضع، همان نفی کبر و غرور است که تأثیر مستقیم در تمام رفتار و حرکات و گفتار انسان دارد؛ تواضع کلید ایمان است در حالی که غرور و تکبر، کلید کفر هستند. در آیات مختلف قرآن مکرراً دیده‌ایم که علت هلاکت بسیاری از اقوام گذشته، غرور و تکبر آنها در برابر رهبران الهی بوده است.

علت رستگاری مؤمنان در طول تاریخ، تواضعی بوده است که در تمام ذرات وجود آنها نفوذ

کرده است و آنان را در برابر دستورات الهی تسلیم کرده است.^۲

یکی از علت‌های وجود کبر و غرور در انسان، نبود شناخت کافی نسبت به خود جهان پیرامون خود است. اگر انسان، معرفت خود را افزایش دهد، متوجه می‌شود که در برابر عظمت خداوند هیچ است و عددی به حساب نمی‌آید. انسانی که آغازش از یک قطعه کثیف و بی‌ارزش است و پایانش یک لاشه بدبو است به چه چیز خود می‌بالد؟!^۳

۱. فرقان: ۶۳.

۲. برگرفته از مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص ۱۴۸.

۳. برگرفته از حدیث امام علی علیه السلام، کتابخانه احادیث شیعه، www.HADITHLIB.com، ۲۴ دی ۱۴۰۲.

۲. حلم و بردباری

حلم و بردباری از جمله صفات عبادالرحمن است که خداوند در آیات مختلفی به آن اشاره کرده است؛ از جمله در سوره فرقان، آیه ۶۳، خداوند می‌فرماید:

«وَ إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا»^۱ هنگامی که جاهلان آن را مورد خطاب قرار می‌دهند و به جهل

و جدال و سخنان زشت می‌پردازند در پاسخ آن‌ها «سلام» می‌گویند.

یعنی عبادالرحمن با صبر و حلم در برابر برخوردهای جاهلانه افراد بر اعصاب خود مسلط هستند و با کنترل احساسات خود و خویش‌ن‌داری، کظم غیظ می‌کنند و از درگیری پرهیز می‌کنند و می‌دانند که روش و سلوک ائمه اطهار علیهم السلام و اولیاء الهی بر این بوده است.

در احادیث اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، خصلت حلم و بردباری بسیاری ستوده شده است. از امام حسن علیه السلام پرسیدند: حلم چیست؟ فرمود:

«كظم الغيظ و ملك النفس؛ فرو بردن غضب و تسلط بر نفس.»

در دیدگاه اهل بیت علیهم السلام، حلمی که همراه با قدرت باشد، دارای ارزش والای اخلاقی است، نه حلمی که از موضع ضعف و ناتوانی است.^۲

حلم به این معنا است که فرد در هنگام عمل سنجیده و حساب شده رفتار کند، در هنگام خشم و غضب با درنگی کوتاه بر خشم خود غلبه کند و بهترین رفتار را از خود بروز دهد.

به اعتقاد امام خمینی رحمه الله اگر کسی برای مدت زیاد حلم و بردباری کند، کم‌کم برای نفس ملکه و عادی می‌شود. به اعتقاد وی، حلم از صفاتی است که سبب می‌شود انسان دارای اطمینان و سکون گردد و با اعتدال قوای خود، سمت و سوی ارتقای اخلاقی پیدا کند.^۳

حلم، دشمنی و کینه را خاموش می‌کند و دوستی و مهر و محبت و برادری را در بین افراد و جامعه رواج می‌دهد. به همین دلیل است بزرگانی چون حضرت امام خمینی رحمه الله بر این صفت تأکید داشته‌اند.

^۱. فرقان: ۶۳.

^۲. پرتال جامع علوم انسانی، ensani.ir/fa/article، ۲۴ دی ۱۴۰۲.

^۳. حلم (قرآن)، ویکی‌فقه، fa.wikifqh.ir، ۱۰ بهمن ۱۴۰۲.

دوم: پرهیز از شرکت در مجالس گناه

یکی از مصادیق (گواهی زور) شرکت در مجالس بیهوده و باطل است و تأکید شده است که بندگان ویژه خداوند از شرکت در این مجالس لهو و لعب خودداری کنند، چون نوعی تأیید عمل باطل آنان است، مگر این که به خاطر امر به معروف و نهی از منکر اقتضا کند که انسان در آن مجالس شرکت کند و باعث تغییر آن شود. انسان مسلمان از نظر قرآن و پیامبر و اهل بیت علیهم السلام مسؤول است که از حق دفاع کند و با زبان و عمل خود هرگز سبب تأیید و تشویق دیگران به سمت گناه نشود؛ همان طور که در قرآن آمده است مؤمنان در راه خوبی با هم مشارکت می کنند و در راه گناه همکاری نمی کنند.^۲

۵. توجه به تربیت

عباد الرحمن توجه خاصی به تربیت خود و خانواده خود دارند. خداوند در این باره در سوره فرقان می فرماید:

«وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرْقَةً أَكْثَرًا»^۳ آن ها پیوسته از خدا می خواهند و می گویند

پروردگارا از همسران و فرزندان ما کسانی قرار ده که مایه روشنی چشم ما گردد.

قطعاً چنین انسان هایی تمام تلاش خود را برای تربیت خود و دیگران به کار می برند و از خداوند متعال نیز استمداد می طلبند.

دستور به امر به معروف و نهی از منکر، یکی از دستورهای عام است. همه انسان ها نسبت به یکدیگر مسؤولیت سنگینی دارند. مؤمنان در مقابل همسر و فرزندان خود مسؤولند و باید در تعلیم و تربیت آنان بکوشند و آنان را به نیکی دعوت کنند. اجتماع از نهادهای کوچکی به نام خانواده تشکیل شده است. اگر همه افراد در تربیت و تعالی خانواده خود بیندیشند، کل جامعه اصلاح

^۱. حرّانی، تحف العقول، ص ۷۰.

^۲. مائده: ۲؛ برگرفته از کتاب ویژگی بندگان خدا، ص ۹۹.

^۳. فرقان: ۷۴.

می‌شود. در آیات و روایات بسیاری نسبت به اهمیت دادن به تربیت خود و خانواده و جامعه تأکید شده است.

نسبت به اقامه نماز و زکات تأکید فراوانی وجود دارد. همه انسان‌ها نسبت به یکدیگر مسؤول هستند. مردان و زنان نسبت به یکدیگر مسؤولند. پدران و مادران نسبت به فرزندان خود مسؤولند. فرزندان نسبت به والدین خود مسؤولند و همه انسان‌ها نسبت به هم مسؤولند. همه ما مسؤولیم به خصوص در مسأله امر به معروف و نهی از منکر.

۶. الگو برای دیگران (؟؟ برای دیگران)

مهم‌ترین وصف بندگان خالص خداوند این است که هرگز به این قانع نیستند که فقط خودشان مسیر حق را طی کنند، بلکه تمام تلاش خود را می‌کنند که امام و پیشوای جمعیت مؤمنان باشند و دیگران را نیز به مسیر سعادت و خوشبختی دعوت کنند.

مقام امامت، بالاترین مقامی است که در دین اسلام به آن اهمیت فراوانی داده شده است. بنابر آیات قرآن، عبادالرحمان کسانی هستند که با خودسازی و تهذیب نفس و تلاش و کوشش و تقوای الهی به درجه‌ای از ایمان می‌رسند که خداوند آن‌ها را الگو قرار می‌دهد و این درجه حاصل نمی‌شود مگر پس از آزمایش‌های فراوانی که خداوند در این مسیر بر سر راه انسان قرار می‌دهد. حضرت ابراهیم علیه السلام پس از ابتلائات فراوان و طی کردن درجات عالی از طرف خداوند به مقام امامت رسید.

بندگان ممتاز خداوند باید خود را آن‌چنان بسازند که بتوانند رهبر و هادی مردم شوند و دیگران را از تاریکی‌ها نجات بدهند و به سوی صراط مستقیم نور و روشنایی هدایت کنند.

نتیجه

عبادالرحمن، بندگان متقی خدای متعال هستند. آن‌ها حقیقتاً بنده خداوند هستند، چرا که مطیع دستورات اویند، رنگ خدایی دارند و ویژگی‌هایشان تجلی صفات و دستورات خدا است؛ ویژگی‌هایی که در مقاله حاضر به آن‌ها پرداختیم.

عبادالرحمن در برابر مؤمنان احساس فروتنی دارند، در برابر سخنان جاهلانه صبورند و به نماز شب اهتمام می‌ورزند. آنان به رحمت خدا امیدوار و در عین حال از نافرمانی او ترسانند و نفس سرکش را با خوف از مقام الهی رام می‌کنند. توحید در تمام شئون زندگی و تمام اعمال و افکار آن‌ها جاری است و در برابر حق، بینا و بصیرند. در عرصه اجتماع نیز اعتدال را رعایت می‌کنند، در انفاق میانه‌رو هستند، همواره حافظ پاکدامنی چشم و دل خویشانند و حتی از نزدیکی به زنا هم پرهیز می‌کنند. آن‌ها به جان انسان‌هایی که خداوند برای جانشان حرمت نهاده، احترام می‌گذارند، از مجالس گناه پرهیز می‌کنند، در برابر مسؤولیت‌های خویش متعهدند و می‌دانند که درباره آن‌ها بازخواست خواهد شد. همچنین پیشوایی برای متّقین هستند و خود را در تربیت فرزندان‌شان مسؤول می‌دانند و آن‌ها را به حال خود رها نمی‌کنند.

یکی از گروه‌هایی که در سلام انتهای نماز به آن‌ها درود می‌فرستیم، عبدالله الصالحین هستند، یعنی بندگان صالح خداوند یا همان عبادالرحمن. با دانستن و به کارگیری ویژگی‌های این بندگان خداوند می‌توانیم به بندگان صالح خداوند ملحق شویم؛ به طوری که شامل سلام نماز مسلمین شویم، آن هم در پنج نوبت در هر روز.

منابع

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، بی‌جا: انتشارات طهور، زمستان ۱۳۷۹ هـ.ش.

۱. ابن شعبه حرّانی، ابومحمد حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه احمد

جنتی عطائی، بی‌نا: انتشارات علمیه اسلامیة، بی‌تا.

۲. انصاریان، حسین، زیبایی‌های اخلاق، قم: دار العرفان، ۱۳۸۶ هـ.ش.

۳. بهشتی، ابوالفضل، سیمای مؤمن در قرآن و حدیث، قم: مؤسسه بوستان کتاب، انتشارات

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۸۲ هـ.ش.

۴. جلیل‌پور، محمد، بهشتیان چه کسانی هستند؟ (عبادالرحمن)، قم: بی‌نا، چاپ اول، ۱۳۹۱ هـ.ش.
۵. حرّ عاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، بیروت- لبنان: دار احیاء التراث العربی، بی‌تا.
۶. خمینی، روح‌الله، چهل حدیث، تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ دوم، ۱۳۶۸ هـ.ش.
۷. سبحانی، سیمای انسان کامل در قرآن، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۸. شجاعی، سید مهدی، متّقین، گل سرسبد آفرینش: دریافتی از خطبه حمام نهج البلاغه، بی‌جا: بی‌نا، چاپ پانزدهم، ۱۳۳۹ هـ.ش.
۹. طالقانی، سید عبدالوهاب، بررسی تربیت اعتقادی قرآن با الگوی (عبادالرحمن) در سیر نزول، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۱۰. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ اول، بهار ۱۳۸۱ هـ.ش.
۱۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الائمة الاطهار، بیروت- لبنان: مؤسسه الوفاء، الطبعة الثانية، ۱۴۰۳ هـ.ق.
۱۲. محمدی اشتهاردی، محمد، ویژگی‌های بندگان خدا در قرآن، قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ دوم، ۱۳۸۶ هـ.ش.
۱۳. مکارم شیرازی و همکاران، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ شانزدهم، ۱۳۷۸ هـ.ش.

مقاله‌ها

۱۴. خدادادی، شیلا، مقاله «عبادالرحمن»، فارغ التحصیل ورودی ۷۴ زبان و ادبیات عربی.

۱۵. عارف ضیاءآباد، راهب، مقاله «سیمای عبادالرحمن در قرآن»، پرتال جامع علوم انسانی، دکترای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه علوم و تحقیقات تهران - اهل سنت.
۱۶. فرحزاد، حبیب‌الله، «ویژگی‌های عبادالرحمن در قرآن کریم»، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۱۷. محمدی اشتهاردی، محمد، «پرهیز شدید از انحرافات جنسی»، نشریه پاسدار اسلام، شماره ۲۲۸، ۱۳۷۹ هـ.ش.

سایت‌ها

۱۸. احادیث و سخنان بزرگان، namnak.com، ۲۴ بهمن ۱۴۰۲ هـ.ش.
۱۹. پرتال جامع علوم انسانی، ensani.ir/fa/articl، ۲۴ دی ۱۴۰۲ هـ.ش.
۲۰. چهل حدیث، chelhadith.ir.
۲۱. کتابخانه احادیث شیعه، www.HADITHLIB.com، ۲۴ دی ۱۴۰۲ هـ.ش.
۲۲. گنجینه معارف (عبادالرحمن)، پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، <https://hawzah.net>.
۲۳. ویکی فقه، fa.wikifeqh.ir، ۱۰ و ۲۸ بهمن ۱۴۰۲ هـ.ش.
۲۴. quranmed.com>article-۱-۷۲۲-fa-pdf.